

KULTUURIRUUMI MÜTOLOOGIA

Sergei Issakovi 80. sünnipäevaks

KOKKUVÕTTED

**Sergei Issakovi portree visandid (Juri Lotmani
ja Boriss Jegorovi kirjavahetuse põhjal aastatest 1958–1963)**

Boriss Jegorov

Artikkel sisaldab autori mälestusi professor Sergei Issakovist, kelle juubelile käesolev kogumik on pühendatud, teadlase- ja pedagoogikarjääri algaegadest. Esmakordselt trükitakse ära lõigud autori kirjavahetusest Juri Lotmaniga, milles avaneb Lotmani tähelepanelik ja hooliv suhtumine oma esimesse õpilasse, tema tegevus väitekirja kaitsmise korraldamisel jm.

Paradiis Peeter I geograafias

Maria Smorževskihh-Smirnova

Artiklis analüüsitakse Stefan Javorski jutlust, mida peeti 1. jaanuaril 1703. a Moskva Kremli Uspenski peakirikus. See on üks varasematest Peeter I ajastu jutlustest, mis on pühendatud Venemaa esimestele sõjavõitule Põhjasõjas. Selles tekstis käsitleb Stefan Javorski korraga mitut tähtsat teemat: Jeesuse ümberlõikamist (tähistati 1. jaanuaril), uut aastat ja Peeter I esimest suurt võitu Ingerimaal — Schlüsselburgi kindluse vallutamist. Jutluses on kõik need teemad ühendatud Venemaa geograafilise ja sakraalse ruumi laiendamise kontseptsiooniga. Just selles jutluses sõnastatakse esimest korda mõisted, mida Peeter I hakkab edaspidi aktiivselt kasutama uue pealinna, Sankt-Peterburgi ehitamisel. Jutluse eripäraks on see, et autor konstrueerib selles tekstis tegelikku maailma, kasutades selleks metafoore, võrdlusi ja viiteid kirikus nähtavale. Kuuajal oli seda maailma lihtne ära tunda, kuna see korreleerus koha-

ga, kus antud jutlus esitati, s.o Kremli Uspenski peakiriku ja võidurõõmus Moskvaga.

Poola teemast Homjakovi loomingus

Roman Leibov, Aleksandr Ospovat

Artiklis vaadeldakse A. Homjakovi luuletust, mis on kirjutatud 1830. aastate alguses, pärast teateid Poola mässust ja vene armee peatsest pealetungist. Nikolai I isikliku resolutsiooni alusel tsen-suuri poolt ärakeelatud luuletus ilmus esmakordselt trükis pärast ülestõusu allasurumist. Käesolevas artiklis kirjeldatakse selle teksti publitseerimisega, muuhulgas ka saksa keelde tõlkimisega, seotud segast lugu, taastatakse Homjakovi oodi ümbritsenud ajaloolis-poliitiline kontekst, esitatakse kogutud andmed teose retseptiooni kohta ning pakutakse välja teksti uus interpretatsioon, mis heidab uut valgust slavofiilsuse geneesile ja tähelepanuväärsele leheküljele Vene-Poola kultuurisuhetes.

«Много! Много! Много!»/“Palju! Palju! Palju!” Soome näitus Petrogradis 1917. aastal

Ben Hellman

1917. a aprillis eksponeeriti umbes 40 Soome kunstniku töid “Soome kunsti näitusel” Petrogradis. Tänu Veebruarirevolutsioonile kujunes näituse avamine poliitilise vabaduse ja rahvusliku vendluse peoks. Ürituse toetajate nimekirja kuulusid ka Venemaa uue poliitilise juhtkonna esindajad ja revolutsioonilise võitluse veteranid. Näituse külalisteraamatu sissekanded olid kantud “soomefiilses” vaimust. Leiti, et Soome kunst oli just see, mida Venemaa hetkel vajas.

Näituse avamisele järgnenud banketile kogunes 150–200 inimest, “kogu kunstnike ja artistide Petrograd” ning palju kohalesõitnud soome kunstnikke. Pidukõnede teemadeks olid “vabadus, kultuur, vendlus”. Ivan Bunin nägi siiski futuristide “hüsteerilises” meeoleolus ja matslikus käitumises läheneva lõpu märke.

Mõned kriitikud leidsid, et soome kunst on “terviklik ja terve”, teised, vastupidi, arvasid, et näitus oli tagasihoidlik ja ilmetu. Pä-

rast näituse sulgemist võis külastajate arvu ja müüdü teoste hulga põhjal konstateerida selle edu suhtelist tagasihoidlikkust. Sündmus, millest pidi saama uue ajastu algus Soome-Vene sõpruses, osutus tegelikult ühise ajaloo hüvastijätupeoks.

**Haua ja vangla vahel: O. Mandelštami luuletus
«Голубые глаза и горячая лобная кость...»
poetiliste koodide sõlmpunktis (Teine artikkel)**

Jevgeni Soškin

Käesolev artikkel on järg publikatsioonile, mis ilmus “Blokki kogumikus, 18”, ning selles jätkatakse O. Mandelštami poolt Andrei Belõi surma puhul kirjutatud luuletuses kasutatud poetiliste koodide analüüsi. Analüüsitakse vangla toopost, kirjeldatakse vene 19.–20. sajandi alguse, sealhulgas Mandelštami enda, lüürika poeetilist konteksti. Esitatakse *helesinise vangla* kujundi filosoofilised lätted (Platon, Schopenhauer, saksa romantikud). Poeetilise ruumi ülesehitamise probleem on tihedalt seotud rahvusküsimusega — juudisoost Mandelštam kirjutas mälestusluuletuse antisemiidist Belõi surma puhul, pidades seda enda jaoks põhimõtteliseks poeetiliseks žestiks. Eraldi teema käesolevas artiklis on luuletuse kirjutamise ja publitseerimise lugu, sealhulgas ka samizdati versioonis.

**Eesti ruumi nõukogude mütoloogiast
 (“punane Venemaa” ja “verine Eesti”)**

Galina Ponomarjova

Artiklis vaadeldakse Eesti kujutamise iseärasusi mõnede nõukogude kirjanduse teoste — A. Lunatšarski essee «Окровоавленная Эстония»/“Verine Eesti”, L. Sobolevi olukirjeldus «“Ленин” в Ревеле»/«“Lenin” Revalis» ja N. Tihhonovi luuletus «Ночь президента»/“Presidendi öö” materjali põhjal. Kõik need teosed on omavahel seotud ja on vastukajaks NSV Liidu poolt inspireeritud ebaõnnestunud kommunistlikule riigipöörde katsele Eestis 1924. aasta 1. detsembril.

Olemasoleva materjali põhjal võib järeldada, et Eesti esineb nõukogude 1920. aastate kirjanduses kui võõras, kuid alles hiljuti kaotatud, ala. Käsitletavate tekstide autorid rõhutavad Eesti elanike püüdlust “suure” ruumi poole, mille osaks nad varem olid, kuid on nüüd riigipiiriga eraldatud. Lunatšarski, Sobolev ja Tihhonov loovad pildi “poolpunasest Eestist”, mis on seotud vägivalga, vere ja vanglaga. Õnneka on, nõukogude kirjanike arvates, seotud punase Eesti kuju, mille eest võitleb kohalik töölisklass. Artiklis on tõstataud hüpotees, et “poolpunase Eesti” kuju mängis nõukogude massiteadvuses teatud ettevalmistavat rolli 1940. aasta juunipöördeks.

**«О, дивный остров Валаам!»: palverännakud Valaami saarele
1930. aastate Eestimaal vene kirjanduses ja publitsistikas**

Tatjana Šor

1920.–1930. aastatel asus iidne Valaami saar Soome territooriumil. Vene emigratsiooni jaoks oli Valaami klooster muistse kristluse kaitseala, justnagu saareke “lahkunud Venemaast”, mis vääris palverännakut. Valaami palverännakukirjanduse hulka kuuluvad nii ilukirjandusteosed kui ka publitsistika. Käesolevas artiklis vaadeldakse selliste kirjanike teoseid nagu B. Zaitsevi «Валаам» (1936) ja I. Šmeljovi «Старый Валаам» (1937). Eesti palverännakupublitsistikasse, lisaks sõnumitele kohalikes ajalehtedes ja ajakirjades, kuuluvad otseselt I. Bogojavlenski «Валаамские впечатления» (1937), kaks M. Jansonini raamatut «Валаамские старцы» (1938) ja «Большой скит на Валааме» (1940), ning ka olukirjeldused, luuletused ja jutustused, mis ilmusid A. Ossipovi publitsistilises päevikus «Путевая тетрадь: На Валаам!» (1940).

**«И ему показалась Россия...»:
D. Samoilovi ballaad J. Krossi tõlkes**

Tatjana Stepaništševa

Käesolevas artiklis on esitatud David Samoilovi luuletuse «Баллада о немецком цензоре» ja selle Jaan Krossi tõlke interpretatsioon. Samoilovi ballaad ilmus esmakordselt iseseisva tekstina

1961. aastal, ning lisati hiljem poeemi «Ближние страны». Pоеemi põhisužeeaga on ballaad seotud suhteliselt. Seetõttu on üsna tõenäoline, et tegelikult oli sellel allusiooniline iseloom, mis pidanuks sõjateemalise poeemi kontekstis vähem silma paistma.

Vastavalt autori oletusele, aktualiseeris Jaan Kross oma tõlkes taas nõukogude allusioonid, et teha luuletus eesti lugejale huvitavamaks. Seejuures loobus tõlkija kirjanduslike assotsiatsioonide edasiandmisest, mis olid ilmsed ballaadi originaalis lugejatele (need on eelkõige assotsiatsioonid vene klassikalise kirjanduse jutustustest “väikesest inimesest”).

David Samoilovi kaks luuletust Moskvast

Andrei Nemzer

Artiklis analüüsitakse David Samoilovi kaht luuletust Moskvast — «Я учился языку у няnek...» (1976) ja «Старомодное» (1981), mis on kirjutatud tema Pärnus elamise aegadel. Need luuletused kuuluvad keerulise organisatsiooniga poeetilisse müüti Moskva linnast, mis Samoilovi jaoks ühendab endas samaaegselt nii riikliku kui ka intiimse, koduse, alged. Mõlemas luuletuses on Moskva vastastikus seoses Eestiga ja sellele vastandatud, mistõttu võib käsitletavaid tekste pidada osaks Samoilovi “Eesti müüdist”, mida on käsitletud artikli autori teistes töödes. Suurt tähtsust luuletuste semantika seisukohast omavad varjatud reministsentsid Puškinist ja Tjuttševist («Я учился языку у няnek...») ning Georgi Ivanovi ja Bloki luulest («Старомодное»).

Venemaa kui mütologiseeritud ruum soome kaasaegses kirjanduses

Pekka Pesonen

Soome tekst vene kirjanduses on põhjalikult läbiuuritud teema nii vene kui soome teaduses. Põhjamaisest tekstist vene kirjanduses on huvitunud ka teiste riikide teadlased. Kuid kuidas on lood vene kirjanduse tekstiga soome kirjanduses? Tõuke sellel teemal kirjutamiseks andsid artikli autorile mõned Soomes viimastel aasta-

kümnetel ilmunud romaanid, milles Venemaa on üheks, ja mõnedes lausa ainsaks, tegevuskohaks. Venemaa tervikuna on sügavalt mütologiseeritud, kuigi eksisteerivad reaalsed Peterburg, Moskva, Jelabuga, Murmansk ja Magadan. Ruumimütoloogia vaatepunktist avaneb huvitav rakurss kultuurisidemete mõistmisele käesoleval ajal. Venemaa kui kultuuriruum soome kirjanduses on samaaegselt tuttav ja tundmatu, oma ja võõras. Lähtudes Venemaa traditsioonilisest dualistlikkusest, võtavad kirjanikud selles omaks võõrast ja õpivad tundma oma.

Siberi ja Põhja kujundite evolutsioon vene keeles

Nikolai Vahtin

Artiklis esitatakse materjal Siberi ja Põhja kujundite uurimiseks — ettekujutused ja assotsiatsioonid, mida nimetatud mõisted tekitavad kaasaegse vene keele kandjates. Uurimus on läbi viidud vene keele Rahvusliku korpuse baasil. Analüüsitakse sõnade «Сибирь»/Siber, «сибиряк»/siberlane jne kontekste alates esimesest ülestähendusest kuni kaasaegse sõnakasutuseni, demonstreeritakse konnotatsioonide kasvu dünaamikat ja muutumisi nende sõnade tähendusväljas. Samaaegselt näidatakse ka sotsiaalanthropoloogilises lähenemises toimunud muudatusi: enamus tänapäeva antropolooge nõustuvad tõsiasjaga, et seoses Siberi ja Põhjaga tuleks uurida mitte ainult klassikalist etnograafilist objekti — “põlisrahvaid”, vaid ka kogu ülejäänud elanikkonda. Artiklis tehakse järeldus, et vaatamata muutustele objekti käsitlustes sotsiaalanthropoloogias ning sõnade «Сибирь» ja «сибиряк» tähenduse muutumisele vene keeles, jäävad need ikkagi sotsiaalanthropoloogiliste uurimuste “ideaalseteks objektideks”.

Kirjanduslik osis impeeriumi rahvuslikus projektis

Ljubov Kisseljova

Käesoleva artikli teoreetilises sissejuhatuses käsitletakse kirjanduse rolli rahvuslikus ülesehituses, tuuakse esile selle konsolideeriv ja representeeriv funktsioon. Samuti rõhutatakse tõlgete rolli ja rah-

vuse kultuurialaste saavutuste esitlemise tähtsust teistes keeltes. Impeeriumi tingimustes tõstsid nimetatud faktorid rahvusvähemuste prestiiži ja aitasid kaasa edule võitluses rahvusliku enesemääratluse eest.

Käesoleva artikli analüüsi objektiks said kaks vene 1916. aasta projekti. Esimene — kogumik “Isamaa. Rahvuslike kirjanduste teed ja saavutused Venemaal. Rahvusküsimus”, tõlgete antoloogiaga kümnest keelest, sealhulgas ka eesti keelest, — kuulus konstitutsioonilis-demokraatlikule parteile. Autorid püüdsid vastandada ametlikule venestamispoliitikale ja rahvusliku alge allasurumisele Vene impeeriumi reformimise idee, mis põhineks rahvusliku eripära austamisel ja vähemuste õiguse kultuurilisele enesemääratlusele tunnustamisel. Kogumiku koostajad tõestasid paljurahvuselise riigi eeliseid unitaariigiga võrrelduna Vene impeeriumi rahvaste rahvuskirjanduste saavutuste demonstreerimise kaudu. Teise projekti initsiaatoriks oli M. Gorki ja tema kirjastus «Парыс»/Puri, kus ilmusid armeenia, läti ja soome kirjanduse antoloogiad. Gorki projekt oli palju “vasakpoolsem”, kuid selle realiseerimisel ilmnes vastuolu tekste väljavalivate rahvuslike komiteede marksistliku programmi ja vene tõlkijate vahel — viimaseid ei huvitanud sotsiaalne võitlus vaid saavutused esteetika vallas. Kumbki projekt ei teostunud täiel määral, kuna Vene impeerium lõpetas oma eksistentsi, kuid ilmunud antoloogiad soodustasid vaieldamatult nendes esitatud rahvusvähemuste kirjanduste lõimumist ülemaailmsesse kirjanduskonteksti.

Soome etnose tõlgendus A. Šahhovskoi kolmikteoses “Fin” ning selle allikas

Dmitri Ivanov

Käesoleva artikli eesmärk on selgitada välja Šahhovskoi romantilise näidendi “Fin” (“Soomlane”) võimalikud allikad. Selle näidendi eriomadus on leedu ja balti-slaavi onomastikoni ning tavade kasutus soome omade asemel. Uurimuse tulemusena jõuab autor järelduseni, et draamakirjanik, kes püüdis erinevate rahvaste eripära täpse kujutluse poole, kasutas oma teoses saksa etnograafi F. J. Mone raamatut “Geschichte des Heidenthums im nördlichen

Europa” (1823). Lähtudes ideedest, mis sellel perioodil Šahhovskoile huvi pakkusid, oletab artikli autor, et Mone Läänemere rahvaste kultuuri ühtsuse ja kontaktide teooria ning nende analoogiaid Vahemere rahvastega tõmbasid vene draamakirjaniku tähelepanu. Veel üks järeldus seisneb selles, et “Fini” kirjutamise ajendiks ei olnud mitte Puškini “Ruslan ja Ljudmila” (1820), vaid oli Mone raamat põhjamaade rahvaste mütholoogiast.

“Tuntud perekonnanimi”: Poola patrioot krahv Faddei Tšatski

Inna Bulkina

Artikkel on pühendatud ukraina-poola päritolu ühiskonnategelasele ja valgustajale, Volõõnia gümnaasiumi (Kremenetski Lütseumi) asutajale krahv *Faddei Tšatskile* (1765–1813). Tema maine Venemaa 19. sajandi esimese kolmandiku kirjanduslikes ja poliitilistes ringkondades võimaldab rekonstrueerida selle ajaloolise ja kultuurikonteksti, mis nii või teisiti võis assotsieeruda selle nimega Venemaal 1810.–1820. aastatel. Võimalike assotsiatsioonide väljas peab artikli autor silmas A. Gribojedovi komöödiat “Häda mõistuse pärast”.

Brutus, Mazepa, Wallenrode: ukraina temaatika spetsiifikast

K. Rõlejevi loomingus

Heinrich Kirschbaum

19. sajandi alguses toimus vene kirjanduses Ukraina poeetiline avastamine. Ukraina paradoksaalne polüseemia tugevnes seejuures tänu Ukraina kasakate, kui impeeriumi ajalooliste ohvrite, kujutamisele Vene koloniaalpoliitika eelpostina. Ukrainast saab koht ja kaasosaline Venemaa võitluses nii Idaga (või Lõunaga: Krimmi khaaniriik) kui ka vastasseisus Läänega (Poola). See Ukraina poeetiline “russifitseerimine”, mida omakorda võib nimetada ka Venemaa enese-ukrainastamiseks, toimub sama mudeli järgi nagu inglise kirjandus avastas Iirimaa ja (või) Šotimaa. Samasuguseks poeetiliseks kolooniaks, “vene Šotimaaks”, osutub Ukraina. Kuid sarnasusse rolli pretendeeris ka tolle aja poola kirjandus. Ukraina teema

kujunes mõlemas kirjanduses uue rahvusliku süžee osaks, mis eeldas distantseerumist naabermaade rahvuslikest süžeedest. Lisaks sellele said Ukrainast ja ukraina kasakatest vabaduse idee kandjad ja allumatuse ning mässu sümbolid. Tähtsamaiks süžeeväljaks osutub nimetatud seoses Peetri “reetmine” Mazepa poolt.

Üheks olulisemaks tähiseks Ukraina teema käsitlemisel 19. sajandi alguse vene poeesias olid K. Rõlejevi “ukraina” tekstid. Käesolevas artiklis üritatakse näidata Ukraina-teema mõningaid iseärasusi poeedi-dekabristi loomingus tervikuna ja mazepa-kompleksis sealhulgas.

**Etniline kuuluvus kui poeetika probleem
(saksa päritolu tegelaskujud I. Turgenevi loomingus)**

Jelizaveta Fomina

Turgenevi sakslased moodustavad osa kirjaniku paljurahvuselisest kunstilisest maailmast, kuhu, lisaks venelastele, kuuluvad itaallased, prantslased, ukrainlased, juudid jt. Teistest rahvustest tegelaskujude küllus Turgenevi loomingus annab tunnistust sellest, et etniline kuuluvus (sotsiaalse, kultuurilise, soolise jm kuuluvuse kõrval), oli tema jaoks tegelaskujude iseloomustamisel üheks võtmevahendiks. Kirjaniku teostes võib kohata erinevaid sotsiaalseid gruppe ja elukutseid esindavaid sakslasi: mentorid (professorid, õpetajad ja guvernöörid), (mõisa)valitsejad, sõjaväelased, ametnikud, arstid. Kuid isegi ühe grupi sees ei ole kangelased ühetüübilised. Rahvuspõhiste tegelaskujude teiseks iseärasuseks on sakslastele iseloomulike omaduste ja stereotüüpide ülekandmine vene päritolu tegelaskujudele ja vastupidi. Tegelaskujude jooned lähtuvad kontekstist, põhjustades teatud määratletamatuse, mis omakorda raskendab saksa-päritolu tegelaste käsitlemist tervikliku grupina. Kangelase sõltuvus teose kunstilisest kontseptsioonist tingib ka olukorra, kus nende tegelaskujude rahuldava klassifikatsiooni andmine “väliste” — elukutse, sotsiaalne staatus, kultuuritase — tunnuste põhjal on võimatu. Eriti huvitavad on tekstid, kus kohtame erinevate rahvuste esindajatest esivanematega kangelasi, samuti paariskangelasi — venelasi ja “vene sakslasi”. Turgenev kasutab, nagu käesolevas artiklis demonstreeritakse, nende tegelaste kirjel-

dustes laialdaselt intertekstuaalseid viiteid ja autoreferentse. Turgenevi teistest rahvustest tegelaskujude omavahelised keerulised korrelatsioonid toovad välja, nagu johtub käesolevast artiklist, Turgenevi poeetika iseloomuliku eripära — ta opereerib piiratud valimiga süžeedest, teemadest, karakteritest luues seejuures nende põhjal igas uues tekstis uue “muster”. Üheks vahendiks sellise varieerimise juures on saanud tegelaste rahvuslike joonte ümberadresseerimine.

Vene rahvuslik iseloom kui “ilukirjanduslik pettus”

(A. Pisemski jutustus “Metsavaim”)

Aleksei Vdovin

Artiklis vaadeldakse 1850. aastate kriitikas esilekerkinud vaidlusi selle üle, kuidas peaks kujutama lihtrahva rahvuslikku iseloomu. Probleemi tunnetasid nii kriitikud, kui kirjanikud pigem jutustusekeskse kui ideoloogilisea: aadlikultuuris enesekirjelduseks väljatöötatud kirjanduslikud mudelid tunnistati lihtrahva kujutamisel kõlbmatuteks. A. Pisemski jutustuse “Metsavaim” näite varal demonstreeritakse käesolevas artiklis kuidas kirjanik, eksperimenteerides I. Turgenevi “Küti kirjade” traditsiooniga, püüdis, ühelt poolt, objektiveerida jutustamist, ellimineerides autori-jutustaja seisukoha, kuid teisalt — projitseeris jutustuse kollisiooni klassikalisele kirjanduslikule süžeele (A. Puškini “Poltaavale”). Taolise lihtrahva “kirjanduslikustamise” tulemusena tekkis 1850. aastatel terve rida “kanoonilisi” talupojakarakteereid, kellest kujunesid rahvuslikud tüübid.

Baltisakslased endast ja teistest

Annelore Engel-Braunschmidt

Käesoleva artikli alusmaterjaliks on kaks Saksamaal ilmunud memuaaride kogumikku: *Baltische Lebenserinnerungen*, mille andis 1926. aastal välja A. Eggers, ja H. von Wistinghauseni poolt 1993. aastal välja antud *Zwischen Reval und St. Petersburg*, aga ka seni publitseerimata ja eravalduses olevad A. Raczynski (1870–1952) käsikirjalised perekonnamälestused. Nende näite varal on mugav jälgida, kuidas baltisakslased ennast identifitseerisid ja kui-

das mõistsid oma lähimaid naabreid — eestlasi ja lätlasi. Artiklis näidatakse, et baltisakslaste jaoks oli täiesti loomulik nimetada kolme Läänemere-äärset provintsi oma *isamaaks* (Vaterland); Saksamaad käsitleti kui kodumaad/emamaad (Mutterland), Venemaa oli *isamaaks* vaid pidupäevadel. Alles pärast Saksamaa ühinemist (1871) hakati provintse nimetama *kodumaaks* (Heimat) ning *isamaaks* kutsuti Saksamaad. Läti ja eesti talupoegi nimetasid sakslastest mõisnikud *Landvolk* (maarahvas) — kahe sotsiaalse grupi vahel eksisteeris püsiv omavaheline usaldamatus, kuigi mõnd sakslastest iseloomustas missioonitunne, mis leidis väljundi põlisrahvale hariduse andmises. Venemaa suhtes olid baltisakslastel kahetised tunded: teenistus õukonnas ja armees oli karjääri ja lisaprivileegide allikaks, samas pidasid nad venelasi tsiviliseerimatuteks ja võimetuteks midagi korda saatma. Sakslaste suhtumine juutidesse ja mustlastesse oli lojaalne ja pigem positiivne. Niipalju, kui on võimalik memuaaride põhjal otsustada, kujutas baltisakslaste keel endast saksa keele arhailist versiooni lisanditega vene, läti ja eesti sõnadest. Baltisakslased pidasid ennast tõelise saksa iseloomu kehastuseks, millele on omased vastutustunne, kohusetunne, äraostmatus, kord ja distsipliin.

Sakslase kuju läti kirjanduses

Janina Kursite-Pakule

Lätlastel, nagu ka eestlastel, oli sakslase kuju kõige sagedamini esinevaks võõra kultuuri esindajaks kirjanduses ning ka publitsistikas. Sakslase kuju tervikuna ei omanud läti kirjanduses positiivseid konnotatsioone. Kuigi mitte alati ei olnud see üheselt negatiivne, samas positiivseks on teda ka raske nimetada. Läti kirjanikel ei olnud võimalik (subjektiivsetel või ideoloogilistel põhjustel) oma teostes näidata kuni 1939. a ühises kultuuriruumis elanud lätlaste ja baltisakslaste vahelise tulevase dialoogi perspektiive. Etniliste stereotüüpide dominant, antud juhul baltisakslaste suhtes, aga nende kaudu ka kõigi sakslaste suhtes, jäi vääramatuks. Üsna üksluissele pildile sakslaste kujutamisel läti kirjanduses vaatamata, on siiski viimastel aastatel täheldatav püüd eemalduda kõige püsivamast etnilisest stereotüübist, mille kohaselt on sakslane mitte ainult võõ-

ras, vaid ka oma olemuselt vaenulik inimene. Läti autorite kirjandusteaduslikes uurimustes osutatakse järjest rohkem tähelepanu baltisakslaste kirjanduspärandi uuele läbivaatamisele.

**“Truualamliku soomlase” kuju pragmaatika
1809–1854. aastate ideoloogilistes tekstides**

Timur Guzairov

Artiklis käsitletakse metropoli poolt impeeriumi uue ääreala ideoloogilise hõivamise küsimust. Kuigi Soome sai 1809. aastal Venemaa osaks, olid põlisrahva ja tiitelrahvuse omavahelised suhted jätkuvalt konfliktised. Keskvõimul oli vajadus luua mudelid näitamaks venelasi soomlastele soodsas valguses ja vastupidi. Artiklis käsitletud impeeriumi narratiivid kujundasid “reeglid” soovitava dialoogi pidamiseks põlisrahva ja tiitelrahvuse esindajate vahel ning demonstreerisid nende edukat “toimimist”. Vastukaaluks realselt eksisteerivatele kujutelmadele rõhutasid tekstide autorid impeeriumi tsiviliseerivat missiooni, mõtestasid ümber negatiivse ajaloolise kogemuse, konstrueerisid alternatiivse soomlase kuju. Taoiline impeeriumi identiteedi loome- ja representatsioonimehhanism oli kutsutud looma lugejate silmis kujuteldavat ideoloogilist konsensust metropoli ja ääremaa vahel, konstrueerima positiivset kuvandit allutatud põlisrahva ja tiitelrahvuse omavahelistest suhetest.

**A. K. Skuye jutustused vene noorsoole läti talupoegadest
(1890. aastad)**

Jevgenia Nazarova

Kuni viimase ajani ei teadnud ei vene, ega läti ajaloolased midagi Moskva gümnaasiumiõpetaja, rahvuselt lätlase, Karl Aleksander Skuye elust ja loomingust midagi, kuigi tegemist oli silmapaistva isiksusega. Liivimaa kubermangu renditalupoja pojana kasvas Skuye üles kahe kultuuri — koduse läti ja saksa luterluse, mõjuväljas, sest ta võeti varases eas kasvandikuks kohaliku pastori perekonda. See mõjutas tema maailmavaadet, kus Euroopa kultuuri (muusika, keelte, kirjanduse) hea tundmine põimus sügavalt läbi-

tunnetatud kristlike arusaamadega ligimesearmastusest. Kõik see ühines juba lapseeas läbitunnetatud teadmisega läti talupoegade majanduslikust ja sotsiaalsest sõltuvusest saksa parunitest. Sellele vaatamata pidi tema arvates õigluse taastamise algatama vene tsaar kui riigi kõrgeim võimukandja. Skuye vaated ja tunded väljendusid Moskvast 1897. aastal trükitud jutustustes, mis põhinesid mälestustel lapsepõlvest ja kodukandist. Skuye oli üks Vene impeeriumi läti rahvusest haritlastest, kes ei osalenud rahvusliku taasisänni liikumises. Kuid just tema tutvustas esimesena vene noorsoole lätlasi ja Lätit arusaadavas ja kujukas vormis.

Leedulased 19.– 20. sajandi alguse vene kirjanduses

Pavel Lavrinets

Leedulaste kujutamine vene kirjanduses erineb teiste Vene impeeriumi rahvaste eluolu, meelelaadi ja rahvusliku eripära kajastamisest. Leedulased figureerivad spetsiifilise minevikuga ballaadides, duumades, poemides, ajaloolistes jutustustes, ajaloolistes draamadest, ajaloolistes ja gooti romaanides. Neid kujutatakse eksootiliste sõjakate paganatena, kellele on omased primitiivsed, siirad ja sügavad tunded. Eelnevat selgitavad ajaloolised põhjused ja kirjanduslikud seaduspärasused. Kujutati ette, et tänu leedulaste katoliku usku ristimisele ja Leedu Suurvürstiriigi ühendamisele Poola kuningriigiga ning üldise poloniseerimisega, kaotasid leedulased oma rahvusliku eripära ja peaaegu kadusid. Muistse leedulase kuju konstrueeriti seetõttu antiteesina kaasaegsele, “omale” ja kultuursele.

“Poola küsimus” Fjodor Sologubi lüürikas ja publitsistikas

Tatjana Misnikevitš

Artiklis käsitletakse rahvusliku eneseteadvuse teema üht aspekti Fjodor Sologubi teostes — kirjaniku Venemaa tunnetamist riigina, kus kohtuvad Ida ja Lääs ja, mis eriti oluline, kes ei ole veel lõplikult määratlenud oma prioriteete. Nimetatud aspekt aktualiseerus Sologubi lüürikas ja publitsistikas seoses Esimese maailmasõja puhkemisega. Saksamaa vägede pealetung Vene impeeriumi lää-

nepoolsetel äärealadel kutsus vene literaatide seas esile järsu huvi kasvu juba iidsest ajast pärineva valupunkti — “Poola küsimuse” vastu Vene riigi sise- ja välispoliitikas. Sologub lülitis aktiivselt Venemaa ja Poola suhteid lahkavasse diskussiooni. Vallandunud üleeuroopalise konflikti situatsioonis nägi ta Poolat lähima vahendajana Venemaa ja Euroopa vahel. Sologub väljendas oma toetust Poolale luuletustes «Стансы Польше» (12. augustil 1914), «Братьям» (8. oktoobril 1914) jt. Sologubi poola-temaatilisi luuletusi võib vaadelda kui slaavlaste “peresisese vaenu” refleksiooni, mille algatas Puškin oma luuletuses «Клеветникам России»/Venemaa laimajatele (1831). Nagu Puškin, nii toetab ka Sologub tema ajastule aktuaalset üldriiklikku seisukohta Poola suhtes, mille kohaselt peab Venemaa slaavi riigina kaitsma oma venda kogu slaavi maailma ähvardava saksa agressori eest. Samas ei ole siiski ka tema jaoks “leppimine” Läänega “Poola näol” esmajärgulise tähtsusega, vaid ikkagi oma rahvuslike huvide kaitsmine.

«Лукоморье»: ühe “natsionalistliku” ajakirja lugu

Oleg Lekmanov

Käesolevas artiklis antakse ülevaade M. A. Suvorini ajakirjast «Лукоморье», mis ilmus aastatel 1914–1917. Selle ülevaate eesmärk on algatada ajakirja, mille maine kaasaegsete ja järeltulevate põlvete silmis oli rikkunud väljaandja odioosne reputatsioon, objektiivne käsitlemine. Tehakse katse näidata, et «Лукоморье» oli, eelkõige, kunstiline, mitte ideoloogiline projekt, millesse olid kaasatud osalema G. Ivanov, M. Kuzmin, F. Sologub ja teised tuntud “hõbeajastu” prosaistid ja poeedid. Väga tõsiselt mõjutas Suvorini ajakirjas ilmuva luule ja proosa taset Esimene maailmasõda.

Poola kõrkus ja tatari ike Tsvetajeva luuletustes Ahmatovale

Roman Voitehhovitš

Käesolev artikkel pakub välja uue rakursi, vaatlemaks, kuidas suhestub Ahmatova kuju Tsvetajeva luules oma allikatega. Ahmatova “portree” peamiseks allikaks ei ole mitte tema poeetiline maailm,

vaid kaasaegsete (Blokij) ja Tsvetajeva enda reaktsioon Ahmatova isiksusele. Tsvetajeva jaoks on poeetiliste väljenduste kõige tähtsamaks allikaks adressaadi nimi, milles rõhutatakse ka seost tatarlastest esivanematega. Ahmatova välimuse eksootilised jooned aitasid kaasa poeedi varasele populaarsusele, tehes temast Cherubina de Gabriaki mantlipärija. Aastatel 1913–1915 omandab Tsvetajeva ja töötab aktiivselt ümber Ahmatova loomingu teemaderingi ja kunstilisi võtteid. See, mis teda varem eemale tõukas, äratas nüüd tähelepanu ja tsüklis “Ahmatovale” lõi Tsvetajeva kujundi võõrast jõust, mis allutas Venemaa (allusioon mongoli-tatari ikkega). Püüdes Ahmatovaga võrdne olla, projitseerib Tsvetajeva enast analoogilisele, mitte küll idamaisele, vaid läänelikule vallutajale — Marina Mnišeki kujule. See avaldub nii otsestes pühendustes Ahmatovale kui ka seal, kus äratuntav poleemika või dialoog Ahmatovaga puudub. Näiteks, motiveerib Ahmatova loomingu poleemiline parafras lisama luuletusse «Старинное благоговение» poola koloriiti.

**Isiku ja rahvuse arenemisest Tammsaare romaanis
“Ma armastasin sakslast” (vene kirjanduse traditsiooni roll)**

Lea Pild

Artiklis analüüsitakse 19. saj vene kirjanduse funktsiooni Tammsaare romaanis “Ma armastasin sakslast”. Seda Tammsaare teost võib pidada “arenguromaaniks”. Arenguromaan on kirjaniku loomingu kesksemaid žanre, arenemine (aeglane evolutsioon) vastandub tema vaadetes kataklüsmidele, katastroofilistele (revolutsioonilistele) ajaloosündmustele. Eeskätt võib märgata arenguromaanijooni “Tões ja õiguses” (Indreku liin); mõned autorid on püüdnud rääkida ka “Elust ja armastusest” kui arengu- (kasvatus) romaanist (vt [Annist 1938: 16]). Sellele pole aga millegipärast osutatud romaanis “Ma armastasin sakslast” käsitluste juures. Nagu teada, kirjutab Tammsaare 1930. a esimesel poolel üsna palju rahvuse (rahvuste) ning kultuuri probleemidest. Kirjaniku mõtiskluste keskmeks kujuneb seejuures erinevate Euroopa (ja maailma) rahvuste/kultuuride võrdlus. Oluline koht kuulub saksa ning vene rahvuste hinnangule ning saksa, vene ja eesti rahvuslike iseloomude

kõrvutamisele. Seoses viimasega aktualiseerub Tammsaare teadvuses ka huvi vene 19. saj teises poole proosa vastu. Teoses leiame arvukalt reminitsentse Turgenevi, Gontšarovi ning Dostojevski teostest: romaani süvakihtidesse on peidetud peategelase Oskari sarnasus “üleliigse inimese” kujuga. Romanis “Ma armastasin sakslast” on Tammsaare esile tõstnud armastuse ja loovuse/loomingu kui olulisemad tõukejõud/impulsid isiku (ning ka rahvuse) hingelise ja vaimse arengu teel. Samas aga kujuneb romaan omapäraseks *hoiatuseks* eesti intelligentsile: kaasaegsed arengutendentsid võivad põhjustada *oma maa* kultuuri unustanud haritlaste *ülearusust* rahvuse kui terviku raames ning tuleks õppida teiste rahvuste vigadest, et neid mitte oma arengus korrata.

A. Baiov — vene kindral Eesti riigi teenistuses

Roman Abisogomjan

Käesolevas artiklis vaadeldakse Vene keiserliku armee Kindralstaabi kindral-leitnandi A. Baiovi tegevust õppejõuna Eesti Vabariigi sõjalistes õppeasutustes 1920. aastate esimesel poolel.